

A nyugat-magyarországi felkelés

Százöt esztendővel ezelőtt, 1921. augusztus 28-án kirobbant a nyugat-magyarországi felkelés, amely megakadályozta, hogy Ausztria elfoglalja az 1919. szeptember 10-i saint-germaini békében neki ígért magyar területeket. A Prónay Pál huszár alezredes parancsnoksága alatti – különféle különítményekből álló – Felkelőhadereg soraiban „rongyosok”, komoly haditapasztalattal bíró tisztek, altisztek és katonák, a volt Székely Hadosztály tagjai, Kecskemét és Kunszentmiklós, Gödöllő környéki parasztemberek, soproni főiskolások, magyaróvári mezőgazdászok, pesti műegyetemisták, menekült selmecbányai akadémisták, kecskeméti és győri középiskolai diákok, de albán és bosnyák népfelkelők is harcoltak, akik számára fontos volt a haza védelme, de a királykérdésben már különböző álláspontot képviseltek. A felkelők ellenállása eredményezte a velencei szerződést, amelynek értelmében népszavazás döntött Sopron és nyolc környékbeli falu hovatartozásáról.

„1921. augusztus havában nyilvánvaló lett, hogy a magyar kormány elvesztette azt a diplomáciai hadjáratot, melyet Nyugat-Magyarország¹ megmentése érdekében folytatott. Bekövetkezett az idő, amidőn hazánk ezen kulturális tekintetben pótolhatatlan értékű területének megmentésére a társadalmi szervezeteknek kellett akcióba lépniük.”² – írta a Dél-Erdélyből kalandos körülmények Csonka-Magyarországra menekült Maderspach Viktor tartalékos huszár százados, hozzátéve: „Hivatalos katonák nem csinálnak irredentát.”³

E szervezkedést másokkal együtt tótrónai és balticizai Prónay Pál huszár alezredes – aki napjainkig az ún. fehérterror rémalakjaként él a nemzeti emlékezetben – vette kezébe a magyar kormány hallgatólagos támogatásával, de az 1921. augusztus 28-án kirobbant nyugat-magyarországi felkelés idején függetlenítette magát, hiszen 1921. szeptember 8-ától „Pali bácsi” – ahogy bajtársai nevezték – már a „nyugatmagyarországi csapatok fővezére” címet használta. Csapatai közé tartozott a Rongyos Gárda, de „rongyos” elnevezés ekkor még nem létezett, csak az 1930-as évek elején vált közismertté. Az ország minden tájáról folyamatosan érkezett fegyveres különítmények, paramilitáris szabadcsapatok a honvédelemben egyetértettek, de a királykérdésben már annál kevésbé. A magyar sajtó eleinte „felelőtlen” és „zavart keltő elemekről”, majd „szabadcsapatokról, fegyveresekről, felkelőkről” tudósított, míg az ausztriai híradások rendre „egyenruhás tisztek vezette katonai elemekről, fegyveres banditákról és rablóbandákról” szóltak. Az ottani lakosság a felkelőket „*Herr Bandit*”, parancsnokaikat „*Herr Oberbandit*” megszólítással illette. A nyugat-európai sajtó „inszurgensekről, civilekről” cikkezett, a franciák „hazafiakról” írtak, az olasz *Corriere della*

¹ Saint Germainben 1919. szeptember 10-én a szociáldemokrata Ausztria megkapta Magyarország testéből Moson, Sopron és Vas vármegyék nyugati részét, beleértve Sopron városát és környékét, nehogy létrejöjjön a Balatontól nyugatra tervezett csehszlovák–délsláv korridor. A győztesek másik, nem titkolt szándéka az volt, hogy a háborúvesztés Ausztriát megjutalmazza az Örvidekkel azért, hogy nemet mondjon az *Anschluss*-ra.

² Maderspach Viktor: *Menekülésem Erdélyből. Élményeim a nyugat-magyarországi szabadságharcból*. Lazi Könyvkiadó, Szeged, 2013. (a továbbiakban: Maderspach 2013) 84.

³ Maderspach 2013, 78.

Sera „honvédőknek” nevezte őket, a *Berliner Tageszeitung* Lützow⁴ szabadcsapataihoz hasonlította őket.

A Lajta és a Pinka vidékén két hónapig tartó nyugat-magyarországi felkelés során annak 200 km-es arcvonalán öt, majd hat felkelőhadereg működött. A felkelők szabályos gerillaháborút vívtak az osztrákok ellen, akiket több összecsapásban megállítottak (pl. Ágfalva, Pinkafő, Alhó, Burgóhegy), aztán az általuk ellenőrzött területen 1921. október 4-én Felsőőrön kikiáltották az efemer Lajtabánságot, amelynek báni méltóságát Doborján Pál néven töltötte be a Felkelőhadereg fővezére. Maderspach százados daliás alakjáról emlékezett meg, míg páter Zadaveczt István tréfásan úgy írt róla, mint „főhuligánról” és „a felelőtlenek parancsnokáról”.

Prónay a második királypuccs alkalmával nem akart harcolni IV. Károly ellen. Egyes források szerint még hűségesküt is tett neki, ami valószínűsíthető, hiszen később nyíltan vállalta legitimista nézeteit. Az általa irányított nyugat-magyarországi felkelés elérte célját, így került sor olasz közvetítéssel a velencei magyar–osztrák egyezmény aláírására, majd az 1921. december 14–16. közötti soproni népszavazásra. Így maradt meg magyarnak Sopron és nyolc környező falu: Ágfalva, Balf, Fertőboz, Fertőrákos, Harka, Kópháza, Nagycenk és Sopronbánfalva.

A kormány a felkelők csoportjait lefegyverezte és belügyi felügyelet alá helyezte, nyugati nyomásra a nyugat-magyarországi felkelést támogató összes irredenta szervezetet feloszlatta az Ébredő Magyarok Egyesülete kivételével, de a „cselekvő irredentizmus válogatott emberei” nem nyugodtak.

Kevésbé ismert, hogy 1922-ben újabb felkelési kísérletre került sor Nyugat-Magyarországon, a legitimisták által pénzelt szervezkedés mögött Hir György nemzetgyűlési képviselő és Prónay állt, akik a felkelők egyben tartására megszervezték a Dunántúli Munkaközvetítő Hivatalt. A nemzetgyűlési és a burgenlandi tartományi választások árnyékában 1922. július 17-ére tűzték ki a támadás idejét. Akkor már más szelek fújdogáltak, hiszen Ausztria szerződést kötött a csehszlovákokkal, hogy határaikat szavatolják és megvédjék a felkelőktől. A szervezkedésről tudomása volt a magyar hírszerzésnek, majd erről jákfai Gömbös Gyula szolgálaton kívüli vezérkari százados értesítette a kormányt. Csupán a Déli-csoport került harcba: 1922. július 18-án Karácsfálvánál ütköztek meg az osztrák erőkkel. A honvédség és csendőrség kivezényelt erői lefegyverezték és lakóhelyeikre toloncolták a felkelőket, vezetőik pedig „lázas és tiltott toborzás” vádjával álltak bíróság elé, végül kormányzói kegyelmet kaptak. Ausztria az antantnál jegyzékben panaszkolt be Magyarországot, ám gróf bethleni Bethlen István miniszterelnök ügyesebbnek bizonyult. Hangoztatta, Magyarország nem tűr meg a területén olyan alakulatoknak, amelyek nem engedelmessé válnak a magyar kormánynak, és tagadta a felkelés legitimista jellegét. Ennek eredményeként Magyarország a háborúvesztes felek közül elsőként nyert felvételt a Népszövetségbe, 1922. szeptember 18-án.

A hamvába holt felkelésnek más pozitív hozadéka is volt: az osztrák impériumtól szabadulni akaró pinkavölgyi falvak ellenállása tovább fokozódott. A Népszövetség Tanácsa 1922. szeptember 19-i határozata alapján 1923. január 10-én nyolc, Vas vármegyei község – Alsócsatár, Felsőcsatár, Horvátlovó, Kisnarda, Nagynarda, Magyarkeresztes, Németkeresztes, Pornóapáti, valamint a kőszegi erdő – visszakért a magyar Szent Korona fennhatósága alá.

⁴ Lützow, Ludwig Adolf Wilhem, von, báró (1782–1834) porosz vezérőrnagy. 1813-ban 3200 fekete vadászból álló önkéntes csapatával (*Lützowsches Freikorps*) vívott gerillaháborút a franciák hátában.

Az 1922. november 22-i magyar–osztrák csereegyezmény értelmében a Népszövetség Tanácsa 1923. március 8–9-én a magyar lelkületű, de többségében horvát lakosságú Ólmod és Szentpéterfa községek visszaadásáról döntött, melyekért cserébe négy, németajkú falu: Rendek (Liebing), Rőtfalva (Rattersdorf), Karácsfa (Hagensdorf) és Lovászd (Luising) Ausztriához csatoltatott Magyarországtól.

Az Ausztriával szembeni részleges határmódosítás jelentősége önmagán túlmutatott, a kormányzó szavaival élve megvilágította, hogy „[...] Magyarország békés eszközökkel törekszik a revízióra, valamint az a tény, hogy a Magyarország köré font börtönfalakon megnyílt az első rés.”⁵ Bethlen miniszterelnök pedig Prónay és a felkelők helytállását emelte ki: „Az ő hazafiságuk, önfeláldozásuk és kitartásuk tette lehetővé, hogy [...] a magyar kormány ezt a helyzetet felhasználhatta arra, hogy a kérdésnek Magyarországra nézve előnyös rendezését diplomáciai úton kezébe vehesse.”⁶

A rendszerváltoztatás több mint három és fél évtizeddel akadnak még történészek és politikai véleménynyilvánítók, akik mentegetik az 1919-es vörösterroret és felnagyítják az arra válaszként adott ún. fehérterroret. Szemükben ma is „gátlástalan gonosztevő” Prónay Pál huszár alezredes, különítményével és a többi szegedi tisztiszázaddal egyetemben, holott általuk kezdődött meg a konszolidáció és 1921-ben ha közülük jó páran nem ragadtak volna fegyvert, Sopron ma Ödenburg lenne, s környéke Ausztriához tartozna. Bármit is követtek el 1919–1921 folyamán, azt nemzetük megmaradása és a magyar irredenta érdekében cselekedték. Nemzet- és honmentő harcaikkal tisztára mosták nevüket a történelem ítélőszéke előtt.⁷

Babucs Zoltán hadtörténész (Magyarságkutató Intézet, Történeti Kutatóközpont),
a Szilvásvárad Állami Ménesgazdaság címzetes méneskari tanácsosa

⁵ Horthy Miklós: *Emlékirataim*. A jegyzeteket Sipos Péter írta. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1990. 163–164.

⁶ Tóth Imre: Hogyan járult hozzá a Rongyos Gárda az első magyar revíziós sikerhez? In: Gulyás László, Prof., Dr. – Szidiropulosz Archimédész (szerk.): *Trianoni kiskaté. 101 kérdés 101 válasz a békediktátumról*. L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2021. 106.

⁷ Ezen írás bővebb, első közlése: Babucs Zoltán: Huszártiszt, különítményparancsnok és a magyar irredenta oszlopa: Prónay Pál élete, naplója. In: Prónay Pál, tótprónai és blatniczai: *Ellenforradalmi jegyzeteim 1918–1921. I.* Erdélyi Szalon Könyvkiadó, h. n. [Szentendre], 2025. 9–32.